

Notace znakových jazyků

Jan Fikejs

Podzimní semestr 2020

Náplň předmětu

- Struktura a fungování českého znakového jazyka
- Popis znaků v průběhu staletí
- Rozklad promluvy v ČZJ na lexémy a fonémy
- Bébiantův systém zápisu
- Stokoeho notační systém
- SignWriting
- HamNoSys
- Edimburský systém a zápis nemanuálních komponentů

Požadavky k zápočtu

- Účast na seminářích (2 neomluvené absence)
- Závěrečný test

Základní studijní literatura

OKROUHLÍKOVÁ, Lenka. *Notace znakových jazyků*

Znakový jazyk

Vymezení znakových jazyků

Přirozené, autonomní a ustálené vizuálně-motorické jazyky, zpravidla užívané komunitou neslyšících.

Typologicky i teritoriálně různorodá skupina jazyků, zpravidla ustálených na úrovni národa či státu, nemusí však být vázána na stát.

X nesytemové vizuálně-motorické prostředky,

X umělé vizuálně-motorických systémy,

X neautonomní systémy založené na vizualizaci audio-orálních jazyků,

X nesytemové skupiny přirozených gest a spontánně ikonické vizuálně motorické prostředky.

Přirozený vs. umělý jazyk

Přirozený jazyk - jazyk používaný určitým konkrétním společenstvím, komunitou, který slouží ke komunikaci.

Umělý (plánovaný, zkonstruovaný, modelový) jazyk - jazyk, který nevznikl spontánně, ale utvořil jej jeden autor nebo kolektiv odborníků

Jazyk vs. řeč

Jazyk - komunikační systém obecně.

Řeč - praktické uplatnění jazyka, promluva.

Jazyk x řeč - lingvistický a politický aspekt.

Znakový jazyk

Znaková řeč

Z. 155/1998, 384/2008 a další legislativa v našich podmínkách.

Znakový vs. znakovaný jazyk

Český znakový jazyk x znakovaná čeština.

Český znakový jazyk - přirozený a plnohodnotný komunikační systém tvořený specifickými vizuálně-pohybovými prostředky (tvarováním rukou, jejich postavením a pohyby, mimikou, pozicemi hlavy a horní části trupu) se základními atributy jazyka (znakovost, systémovost, dvojí členění, produktivnost, svébytnost a historický rozměr). Jeho gramatika je zcela nezávislá na jakémkoliv mluveném jazyce.

Znakový vs. znakovaný jazyk

Znakovaná čeština - využívá gramatické prostředky češtiny, která je současně hlasitě nebo bezhlasně artikulována. Spolu s jednotlivými českými slovy jsou pohybem a postavením rukou ukazovány jednotlivé znaky, převzaté z českého znakového jazyka. Znakovaná čeština v taktilní formě může být využívána jako komunikační systém hluchoslepých osob, které ovládají český jazyk.

Znakové vs. mluvené jazyky

Znakové jazyky	Audio-orální jazyky
vizuálně-motorické fonémy	audio-orální fonémy
simultánní kódování	primárně lineární kódování
ikonická motivace znaků	výlučně arbitrární znaky
nižší počet lexikálních jednotek	vyšší počet lexikálních jednotek
ontogeneze nepřímá (určující vliv vrstevníků a školy)	ontogeneze přímá (mezigenerační tradice)

Znakové vs. mluvené jazyky

Znakové jazyky	Audio-orální jazyky
minoritní sociální postavení	majoritní sociální postavení
užší škála ustálených stylů nahrazena individ. variabilitou	zpravidla širší škála ustálených stylistických útvarů
využití písemné formy je ojedinělé	prestižnost spjata s existencí písemnictví

Okruh uživatelů znakových jazyků

- Neslyšící (prelingválně, postlingválně neslyšící),
- nedoslýchaví,
- uživatelé kochleárních implantátů,
- slyšící.

Vývoj znakových jazyků

- Home sign:

znaky zaváděné pro individuální potřebu, zpravidla uvnitř rodiny složené ze slyšících a neslyšících.

Výsledkem obvykle pidžin (tedy nikoli jazykový systém), který se může stát jazykem prostřednictvím kreolizace.

- Village sign language:

nejnižší úroveň přirozeného jazyka, dochází k mezigenerační kontinuitě, jež odpovídá teritoriálnímu dialektu jedné obce u audio-orálních jazyků.

Vývoj znakových jazyků

- **Community sign language:**

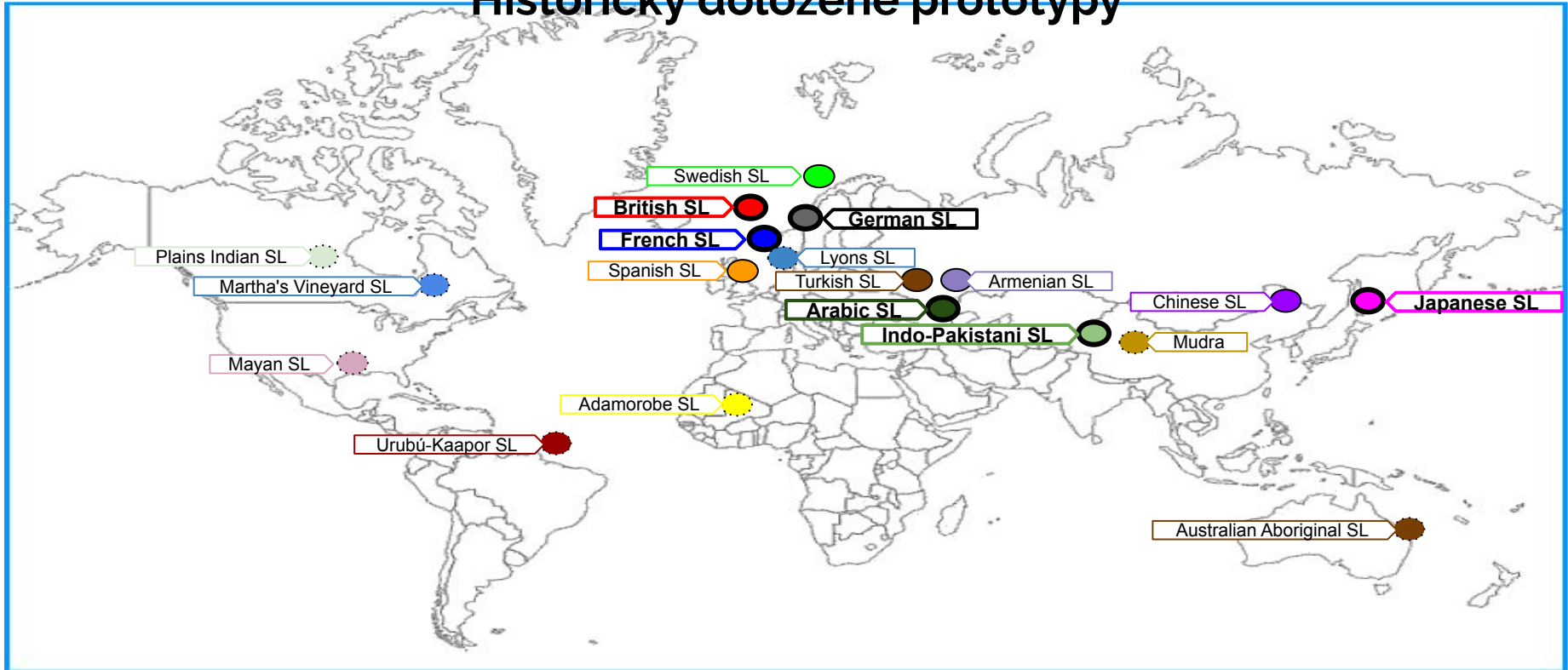
vzniká expanzí village sign language na interdialekt nebo národní standard.

- **Sign language family:**

vzniká štěpením community sign language po administrativním dělení nebo napodobením (resp. exportem) prototypu pro potřeby jiné komunity

Fylogeneze a typologie znakových jazyků

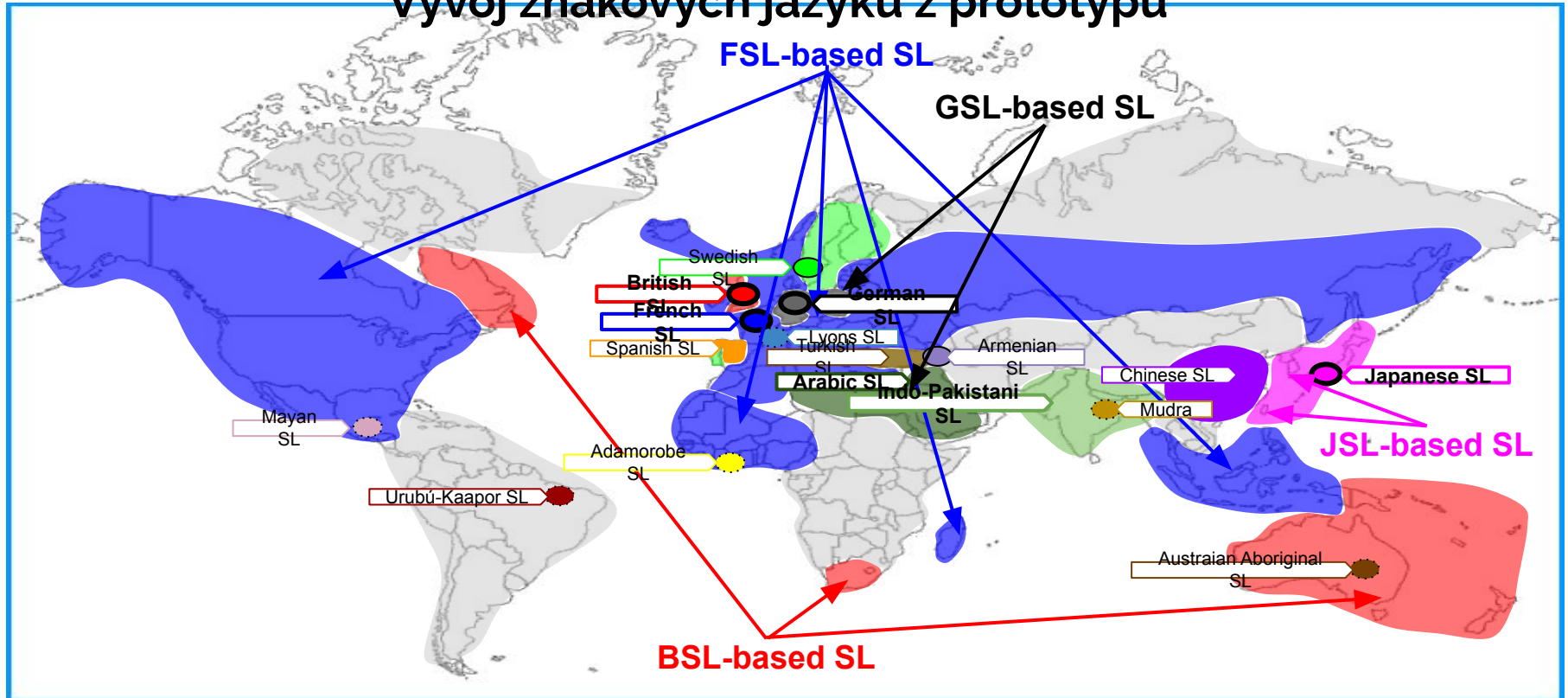
Historicky doložené prototypy

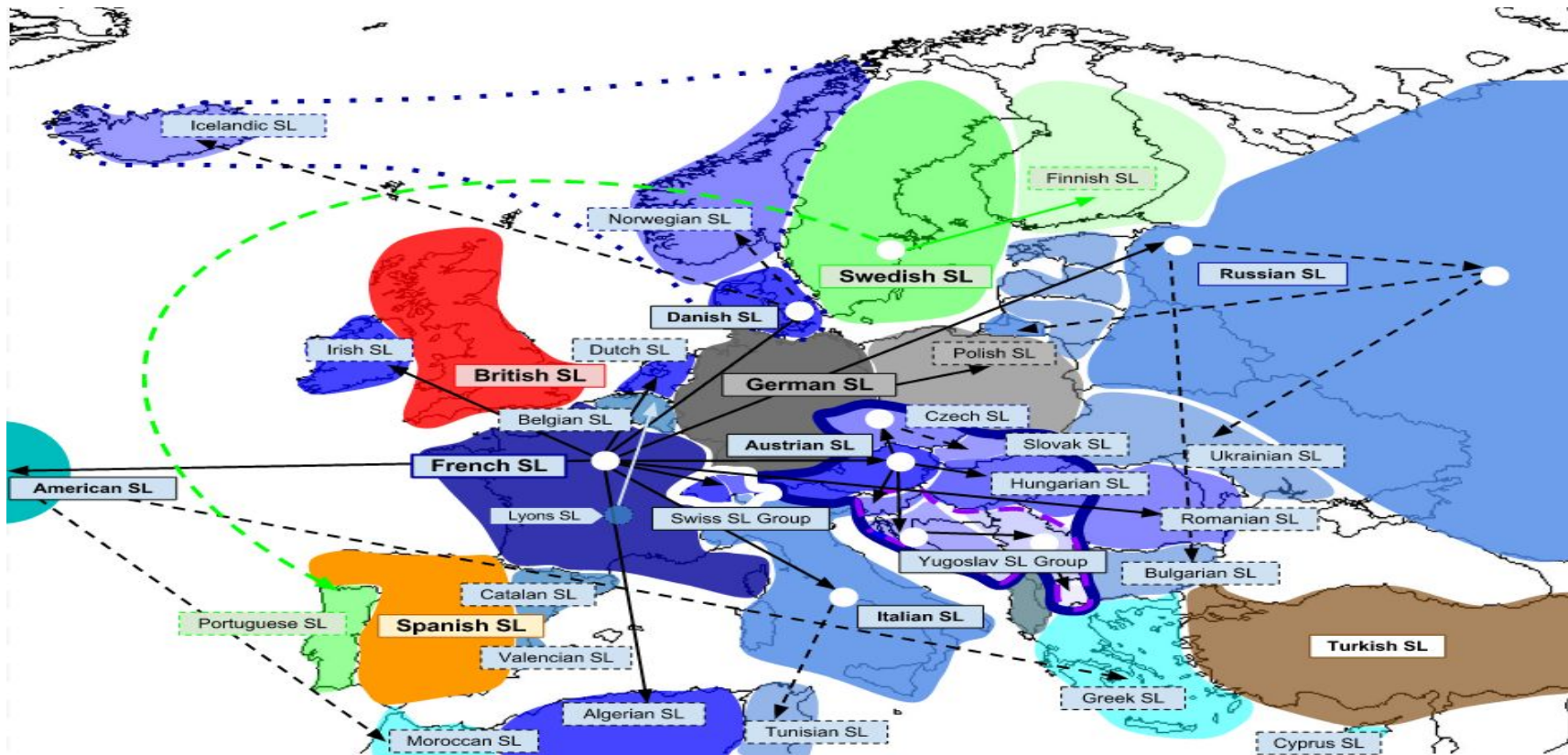

Fylogeneze znakových jazyků

Vývoj znakových jazyků z prototypů

Vývoj znakových jazyků v Evropě

Typologická klasifikace jazyků

Typologická diference mezi znakovými jazyky je minimální.

Všechny znakové jazyky **kolísají** mezi analytickým a polysyntetickým morfologickým typem, s malými vzájemnými rozdíly.

Znakovací prostor

Znakovací prostor – omezený prostor před tělem mluvčího - oblast vymezená anatomicky:

- vertikálně: temenem hlavy a pasem,
- horizontálně odzadu dopředu (sagitálně): rovinou hrudi a dosahem předloktí upažených rukou,
- horizontálně zprava doleva: dosahem pravého a levého předloktí upažených rukou.

Sdělení ve znakovém jazyce

Znakový jazyk využívá pro tvorbu sdělení dvou různých prostředků:

- část sdělení, která je produkována **pohyby rukou**, je částí **manuální**:
  - místo artikulace,
  - pohyb ruky/rukou,
  - orientace dlaně a prstů,
  - vzájemná poloha rukou,
  - kontakt.
- tvar ruky/rukou,

Sdělení ve znakovém jazyce

- Část sdělení, která je nesená pohyby obličeje (mimikou) a horní částí těla (hlavy a trupu), je částí **nemanuální**:
  - **faciální** (realizované ve tváři) – obočí, oči, nos, ústa, jazyk, zuby, tváře, brada,
  - **orální** – artikulace rtů:
    - mluvní komponenty** – pohyby rtu a/nebo úst, které jsou odvozeny z mluveného jazyka,
    - orální komponenty** – pohyby rtu a/nebo úst, které nejsou odvozeny z mluveného jazyka,
- **jiné** - hlava, ramena, horní část trupu.

Manuální komponenty - parametry znaku

Změnou jednoho parametru znaku dochází ke změně významu znaku.

- PŘÍTEL x VLASTNÍ (jiný tvar ruky),
- VYCHOVÁVAT x POČASÍ (jiný tvar ruky),
- ČEKAT x ŽÍT (jiný pohyb),
- SPORT x ŘEDITEL (místo artikulace).

Nemanuální komponenty

4 základní typy:

- **operátor** - gramatický operátor, který funguje po dobu artikulace nejčastěji jednoho výrazu, někdy po dobu trvání věty či výpovědi (např. negace, zjišťovací otázka, doplňovací otázka, kladná (souhlasná) věta),
- **modifikace** - modifikuje význam znaků, např. velikost, intenzita, rychlost,
- **indikátor promluvy** - reguluje tok promluvy, např. ověření souhlasu, porozumění, potvrzení,
- **pocit** - vyjadřuje subjektivní postoje znakujících k situaci, o které se komunikuje (např. odpor, hněv, překvapení).

Typologie znaků

Typologie znaků

Manuální část znaku – kritéria:

1. počet rukou ve znaku 1-ruční znaky,
2-ruční znaky,
2. počet rukou, které jsou ve znaku v pohybu
  - jedna aktivní ruka,
  - obě aktivní ruce,
  - jedna aktivní ruka - druhá pasivní (místo artikulace),

Typologie znaků

3. počet tvarů rukou ve znaku

- symetrické znaky – obě ruce totožný tvar,
- asymetrické znaky – každá ruka jiný tvar,

4. kontakt s tělem - s kontaktem,

- bez kontaktu ruky (rukou) s tělem,

5. kontakt rukou - vzájemný kontakt rukou, bez kontaktu,

6. složeniny - kombinující předešlé typy.

Lingvistická a fyziologická omezení

Omezení

Každý jazyk je tvořen souborem dílčích jednotek a pravidel, podle kterých lze tyto jednotky dále kombinovat.

Pro ZJ existují **lingvistická** a **fyzilogická** omezení.

První lingvistické omezení

Ve ZJ se nepoužívají všechny možné kombinace tvarů rukou, míst artikulace a pohybů, které lidské tělo dokáže produkovat,

př. Taiwanský ZJ, japonský ZJ...

Rozdíl i mezi ČZJ a SPJ v místě artikulace na předloktí:
v ČZJ se toto místo vyskytuje běžně, v SPJ vůbec.

Druhé lingvistické omezení

V různých ZJ můžeme nalézt stejné realizace jednotlivých parametrů znaku - kombinování těchto jednotek nemusí být v daných ZJ shodné.

Fyziologická omezení

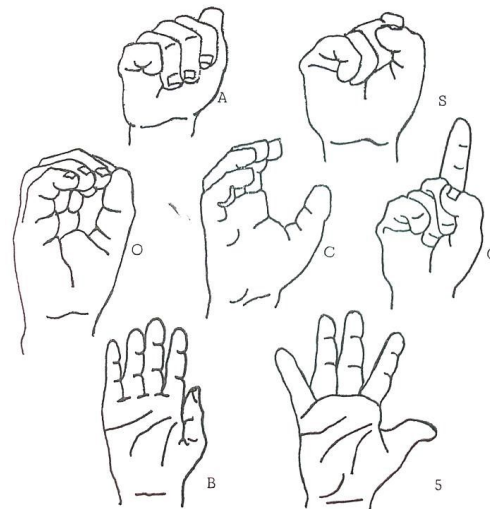
Fyziologická omezení = podmínky produkce

- **Podmínka symetrie** - aktivní 2-ruční znaky – stejný tvar, stejné místo artikulace, simultánní nebo alternativní pohyb.
- **Podmínka dominance** - 2-ruční znaky (aktivní a pasivní ruka v odlišném tvaru) - pokud je znak natolik komplexní, že je tvořen 2 odlišnými tvary rukou, celková komplexnost znaku musí být redukována 2 způsoby, které jsou realizovány současně:
  - a) zamezení pohybu 1 ruky, ze které se stává ruka pasivní,
  - b) omezení možného tvaru pasivní ruky.

Fyziologická omezení

Pasivní ruka – nepříznakové tvary

Fyziologická omezení

- **Místo artikulace** – znak mění v průběhu artikulace své umístění a dotýká se těla na dvou různých místech - vždy o místa ve stejné oblasti (výjimkou složené znaky)

př. v oblasti hlavy – MATKA, NESLYŠÍCÍ, FIALOVÝ.

Fyziologická omezení 2

Podmínky percepce

Při percepci ZJ směřuje náš zrak do oblasti tváře, krku, hrudníku mluvčího. nikoli na ruce. Tvář mluvčího – mnoho relevantních informací.

Znaky tvořené v oblasti obličeje

- tendence 1-ruční znaky.

Znaky tvořené mimo centrální oblast

- tendence 2-ruční znaky,
- využití zvětšeného pohybu znaku,
- redundance informací.

Děkuji Vám za pozornost.

Zdroje + doporučené zdroje

- PFAU, R., STEINBACH, M., WOLL, B. *Sign Language: An International Handbook.*, Berlin/Boston: Walter de Gruyter, 2012. ISBN 3110261324, 9783110261325
- SERVUSOVÁ, J., *Kontrastivní lingvistika – český jazyk x český znakový jazyk.*, Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-07-9
- KOHOUTOVÁ, J., KOMÁRKOVÁ, B., KOVÁČOVÁ, T., KUCHAROVÁ, L., PEŠOUTOVÁ, I., ŠEBKOVÁ, H., TIKOVSKÁ, L. *Jazyk neslyšících. Co víme, co nevíme a co bychom měli vědět o českém znakovém jazyce.* Praha: FF

Zdroje + doporučené zdroje

- ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda.*, Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-0154-0
- ČECHOVÁ, M., *Řeč o řeči.*, Praha: Academia, 2012. ISBN 978-80-200-2069-7
- MACUROVÁ, A., *Dějiny výzkumu znakového jazyka u nás a v zahraničí.*, Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, 2008. ISBN 978-80-87153-05-5

OKROUHIŤKOVÁ, I. Slánská Rímová, B. *Pysy přirozených jazyků*. Český